

IZOKVIRENJE (*AUSKLAMMERUNG*) U NOVELAMA STEFANA ZWEIGA

ANA MAHNIĆ-ĆOSIĆ
Filozofski fakultet u Zadru
Faculty of Philosophy in Zadar

UDK: 830.09 ZWEIG,S.
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper

Primljeno: 1998-11-10
Received

Izokvirenje (*Ausklammerung*), tj. naknadno dodavanje pojedinih rečeničnih dijelova već "uokvirenoj" rečenici, smatra se iznimkom u normativnoj gramatici njemačkog jezika i u germanističkoj teoriji sintakse rečenice. U radu se ukazuje na učestalost izokvirenja u novelama S. Zweiga, koje služi u stilske svrhe. Rezultati analize autora Z. Glovacki-Bernardi i E. Grubačić, te podatci iz Dudena ukazuju na obilato korištenje izokvirenja kod nekih autora, a kod nekih ga uopće nema. Spomenuta pojava uvjetovana je prvenstveno stilističkim razlozima i nije u suprotnosti s duhom njemačkog jezika.

Red riječi i rečeničnih dijelova u svakom je jeziku više ili manje utvrđen. Naravno, to ovisi o morfološkim (i sintaktičkim) osobinama svakog pojedinog jezika. Ako neki jezik ima razvijen sustav deklinacije, može se očekivati da će i poredak riječi biti mnogo slobodniji nego npr. u jezicima koji to nemaju.

Uspriko svojoj razvijenoj morfologiji - vrlo dobro artikulirana deklinacija - poredak riječi u njemačkom jeziku podliježe izvjesnim striktnim pravilima koja se uglavnom odnose na mjesto glagola u rečenici, za razliku od ostalih rečeničnih dijelova koji su više ili manje mobilni. Tako tradicionalne gramatike njemačkog jezika razlikuju prema mjestu glagola u rečenici:

1. Spitzenstellung (Umstellung): *Kommst du mit mir?*
2. Zweitstellung (Grundstellung, Mittelstellung, Achsenstellung): *Ich habe gehört, er wäre in England.*
3. Endstellung: *Ich habe gehört, dass er in England wäre.*

Sve gramatike i udžbenici navode ta tri osnovna položaja glagola u rečenici. Postoji međutim jedna pojava koja odstupa od tog poredka riječi u rečenici.

Gramatičari je obično nazivaju *Ausklammerung* ili "izokvirenje".¹ Što je izokvirenje? To je naknadno dodavanje pojedinih rečeničnih dijelova već završenoj, "uokvirenoj" rečenici. Naziv je stvoren na osnovi pretpostavke da sastavni dijelovi složenih glagolskih oblika ili osnovni glagol sa svojim odvojenim prefiksom, ili pak finitni glagol u zavisnoj rečenici grade *okvir* u koji je smještena rečenična konstrukcija:

- *Er hat ein gutes Auto gekauft.*
- *Sie fährt in die Garage ein.*
- *Wir wollen nach Berlin sofort fahren.*

Izokvirenje se vrši i u nezavisnim i u zavisnim rečenicama. Zbog važnosti glagola, odnosno predikata, neki autori glagol smatraju središtem rečenice u odnosu na koju se zatim, s obzirom na iskaz, određuju najvažnija mjesta u rečenici. U navedenim primjerima dijelovi predikata: pomoćni glagol i particip, glagol i njegov prefiks, modalni glagol i infinitiv tvore tzv. *rečenični okvir* (Satzklammer, Satzrahmen, Verbalrahmen).

Nekada se izokvirivanje smatralo rijetkim izuzetkom. Međutim, utvrđeno je da suvremena proza jasno pokazuje tendenciju sve češćeg posizanja za izokviranim dijelovima rečenice. Ta, možemo reći, sintaktička pojava, najčešće je uzrokovana stilističkim razlozima. Tim problemom posebno se bavila E. Grubačić.² Ona navodi 1587 primjera iz 52 djela 26 suvremenih njemačkih prozaista. Za razliku od *Dudena* koji tvrdi da se "izokviruju samo slobodne adverbijalne oznake", E. Grubačić konstatira da jedva 2/3 izokvirivanja adverbijalnih oznaka otpada na slobodne oznake. A prema ukupnom broju (1587) izokvirenja, 587 slučajeva izokvirenja slobodnih oznaka čini 1/3 (v. o. c., str. 142).

U glavnoj rečenici okvir tvore dijelovi predikata (vidi gore), dok u zavisnoj rečenici početak rečeničnog okvira tvore veznik i subjekt, a završetak finitni oblik glagola:

- *Im Deutschen gibt es so viele Möglichkeiten der Wortstellung, dass der Lernende diese Vielfalt oft für Willkür hält. (Duden)*

Što se, dakle, izokviruje? Što se može staviti izvan tog strogo postavljenog okvira? Gotovo svi rečenični dijelovi.³ Nakon analize skupljenih primjera na

¹ Tu pojavu ne navode priručne gramatike kao: T. Marčetić, *Pregled gramatike njemačkog jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 1995.; Zrinjka Glovacki-Bernardi, *Osnove njemačke gramatike*, Školska knjiga, Zagreb, 1996.; Wilhelm K. Jude, *Deutsche Grammatik*, Georg Westermann Verlag, 1963. Spominju je i navode primjere: B. Jakić - M. Plohl, *Grammatik der deutschen Sprache*, Školska knjiga, Zagreb, 1966., str. 186-187; *Duden - Grammatik der deutschen Gegenwartssprache*, Mannheim, 1984., str. 720-721. (*Duden* navodi pojavu i u svojim izdanjima iz 1966. i 1973.) U H. Griesbach - D. Schultz, *Grammatik der deutschen Sprache*, Max Hueber Verlag, München, 1960. pojava se razmatra u poglavlju "Das Nachfeld" (str. 300-301).

² E. Grubačić, *Untersuchungen zur Frage der Wortstellung in der deutschen Prosa dichtung der letzten Jahrzehnte*, Zagreb, Filozofski fakultet, 1965.

³ Kao izokvirani dijelovi najčešće se navode komparativne dopune *s als i wie*, odnosno rečenice i razne prepozicijske sintagme. Za komparativne dopune *Duden* npr. kaže: "Glieder und Teilsätze in Vergleichsbedeutung /stehen/ allgemein ausserhalb der Klammer: *Gestern hat es mehr geregnet als heute.*" (o. c., str. 721).

korpusu novela Stefana Zweiga⁴ pronašli smo izokvirene sljedeće dijelove rečenice:

a) Dijelovi subjekta

- Für all sein Zartlichkeitsbedürfnis war niemand dagewesen *als die Eltern*, die sich wenig um ihn kümmerten, *und die Dienstboten*. (B. G., 21)

b) Infinitiv

- ...es tat mir wohl, **dass sie** um jedes Kleid, um jedes Band kommen **müsste, und betteln**. (Mg, 159)

c) Direktni objekt

- ...was konnte ihm geschehen..., **seit er dieses Dunkel gespürt hatte und die Angst von der Einsamkeit**. (BG, 82)

d) Prijedložna dopuna (Präpositional-Objekt)

- Ich stand und sog atmend diese Stille ein, die mir seltsam schien, **weil hinter ihr etwas surrte von Geheimnis, Wollust und Gefahr**. (Mg, 148)

- Schon dieses Nahsein gab im Glück..., **dass er nah sei zu Menschen...** (BG, 82)

- ...die heroische Kraft, **die sie verschwendete an solche tägliche und doch nutzlose Selbstvergewaltigung**. (A, 323)

- Er wusste nicht..., **dass es durch diese Liebe schon verstrickt war mit dem grossen Geheimnis der Welt**. (BG, 88)

e) Apozicija

- Jetzt erst, **als ob sie ihn zum erstenmal gesehen, ihren eigenen Mann**, empfand sie voll Grauen, dass er stark und gefährlich war. (A, 310)

f) Modalna (poredbena) dopuna

- ...und **dass er allein frostig und sich selber nutzlos war wie ein Zündholz in der Schachtel**. (BG, 8)

- ...sagte sie nervös, **weil er sie noch immer im Flur stehen liess wie eine Bettlerin**. (A, 336)

- ...und ich spürte wieder ein Gefühl, **das mich selig machen kann bis zu Tränen...** (Mg, 156)

- Wie würden sie begreifen können, **dass niemand diese Flucht mehr bereute als er selbst**. (BG, 84)

g) Dio imenskog predikata

- Das einzige, was ihm versprechend schien, war dieses stete Vorbeischaun, **weil es Widerstand war und Befangenheit zugleich...** (BG, 11)

⁴ Kao izvor poslužio nam je Stefan Zweig, *Brennendes Geheimnis und andere Erzählungen*, S. Fischer Verlag, 1954. (Kraticice: B. G. - *Brennendes Geheimnis - Žarka tajna*; Mg. - *Mondscheingasse - Ulica na mjesecini*; A. - *Angst - Strah*.) Kontrastivne istovrijednice uzimali smo iz Stefan Zweig, *Pismo nepoznate žene i druge novele*, Zora, Zagreb, 1959.

- ...und er musste an die Menschen denken, die drinnen wohnten, ob sie reich seien oder arm, glücklich oder unglücklich... (BG, 78)

- Ich fühlte die Stadt nicht mehr... empfand nur dass ich hier war, dass keine Absicht in mir war, keine Botschaft und keine Beziehung... (Mg, 148)

Mišljenja o uzrocima i naravi izokvirenja za sada se još bitno razlikuju.⁵ Što se tiče uzroka izokvirenja, za sada je sa sigurnošću utvrđeno da se najčešće izokviruju prepozicijske dopune.⁶ Taj razlog je sasvim razumljiv kada se zna da su prepozicijski dodaci morfološki najbolje markirani, da se samostalno pojavlju na bilo kojem mjestu u rečenici, pa i na onima koji izlaze iz normiranih okvira rečenice. Taj bismo razlog mogli nazvati morfološkim.

Preostaje nam još utvrditi sintaktičke i stilističke razloge izokvirenja. Kod utvrđivanja sintaktičkih razloga izokvirenja mora se utvrditi da li izokvireni dio čini u glagolskoj sintagmi obvezni ili fakultativni dio. U tom pogledu izokvirenje koordiniranih dijelova u stvari je izokvirenje fakultativnih dodataka koji nemaju veće sintaktičke koherencije s glagolom i glagolska sintagma može stajati bez njih budući da je već zadovoljen sintaktički minimum.

Tako u već navedenoj rečenici:

- Ich fühlte die Stadt nicht mehr... empfand nur dass ich hier war..., dass keine Absicht in mir war...

istaknuti dio funkcionira kao potpuna zavisna rečenica. Njezin nastavak: *keine Botschaft und keine Beziehung* sintaktički je fakultativan, ali informacijski nezaobilazan. Standardni oblik rečenice trebao bi zapravo biti:

...dass keine Absicht, keine Botschaft und keine Beziehung in mir war.

Isto bi tako u standardnoj verziji ostala dva primjera trebala biti:

- ...es tat mir wohl, dass sie um jedes Kleid, um jedes Band kommen und betteln musste.

- Für all sein Zärtlichkeitsbedürfnis war niemand als die Eltern und die Dienstboten dagewesen, die sich wenig um ihn kümmerten.

- ...was konnte ihm geschehen..., seit er dieses Dunkel und die Angst von der Einsamkeit gespürt hatte.

Iz navedenih primjera moglo bi se zaključiti da se nabranjanje unutar "rečeničnog polja" (Satzfeld) osjeća kao opterećenje rečeničnog ustroja, pa se govornik ili pisac koristi svakom povoljnom prilikom da ga rastereti kad god je to moguće.

Problem je delikatniji ako se ne radi o koordiniranoj, već o nekoj drugoj vrsti glagolske ili pridjevske dopune. Tako treba tek utvrditi mogu li glagoli u sljedećim primjerima biti bez izokvirenih dijelova i mogu li ti dijelovi stajati u okviru. Razmotriti bi dakle trebalo gramatičnost dviju verzija tih rečenica:

- Sie stand und sog atmend diese Stille ein, die mir seltsam schien,

a) weil hinter ihr etwas surrte von Geheimnis, Wollust und Gefahr.

b) weil hinter ihr etwas von Geheimnis, Wollust und Gefahr surrte.

⁵ O nekim stavovima glede izokvirenja vidi npr. E. Grubačić, o. c., *passim* i Zrinjka Glovacki-Bernardi, "Izokvirenje - iznimka ili pravilo", *Strani jezici*, XV, 1986., br. 1, str. 28-31.

⁶ To je ujedno i glavni zaključak E. Grubačić u već navedenoj studiji (v. str. 142).

- *Deutlich spürte ich, dass dieses Schweigen eine Lüge war und*
 a) */dass/ unter dem trüben Dunst dieser Gasse etwas glimmerte von der Fäulnis der Welt.*

b) */dass/ unter dem trüben Dunst dieser Gasse etwas von der Fäulnis der Welt glimmerte.*

Slučnu bismo analizu mogli učiniti i u rečenicama:

- *... ich spürte ihren Körper der zitterte von der bösen Lust dieses Spiels.*
 (Mg, 153)

- *Wie aber würde er dies ertragen können, wenn die Menschen sich wieder in die Häuser verloren, jeder ein Bett hatte, ein Gespräch und dann eine beruhigte Nacht, während er im Gefühl seiner Schuld allein herumirren musste, in einer fremden Einsamkeit.* (BG, 79)

- *Aber fast täglich hatte er nachgesehen, ob es noch da sei, sich an seinem Anblick geweidet, daran reich gefühlt und dann immer die Münze in dankbarer Zärtlichkeit mit seinem Taschentuch blank geputzt, bis sie funkelte wie eine kleine Sonne.* (BG, 76)

- *Wie würden sie begreifen können, dass niemand diese Flucht mehr bereute als er selbst.* (BG, 84),

gdje su izokvirene priložne oznake uzroka, mjesta, načina komparacije.

Ista se pitanja nameću kad se radi o reakciji pridjeva, odnosno o izokvirenju pridjevskih dodataka i atributa (radi se uvijek o istim morfološkim tipovima!):

- *... und ich spürte wieder ein Gefühl, das mich selig machen kann bis zu Tränen.* (Mg, 156)

- *Schon dieses Nahsein gab ihm Glück..., dass er nah sei zu Menschen.*
 (BG, 82)

- *Er hatte nie gedacht, dass Tage so voll gepresst sein konnten vom vielfältigen Übergang des Schmerzes und der Lust...* (BG, 87)

- *Er wusste nicht..., dass es durch diese Liebe schon verstrickt war mit dem grossen Geheimnis der Welt.* (BG, 88)

Ako do sada navedene primjere usporedimo s njihovima hrvatskim prijevodima, primijetiti ćemo da je njihova struktura vrlo bliska strukturi hrvatske rečenice. U sljedećem primjeru gotovo je identična:

- *Ich stand und sog atmend diese Stille ein, die mir seltsam schien, weil hinter ihr etwas surrte von Geheimnis, Wollust und Gefahr.* (Mg, 148)

- *Zastao sam i počeo udisati tu tišinu, koja mi se činila čudnom, jer je iza nje nešto zujalo o tajnama, pohoti i opasnosti.* (Ulica na mjeseci, 48)

Neki primjeri pokazuju da se prevoditelji često povode za originalom upotrebljavajući pritom neke za hrvatski jezik neuobičajene slijedove, kao na primjer:

- *Für all sein Zärtlichkeitsbedürfnis war niemand dagewesen als die Eltern, die sich wenig um ihn kümmerten, und die Dienstboten.* (BG, 21)

- *Da zadovolji svoju potrebu za nježnošću, nije imao nikoga osim roditelja, koji su se malo brinuli za nj, i služinčadi.* (Žarka tajna, 233)

Sljedeća dva primjera također pokazuju sličnost bez obzira na to da li se radi o uobičajenom poretku riječi ili izokvirenju:

- ...und selbst für den Baron fand er ein neues Gefühl der Dankbarkeit, weil er ihm die Tür aufgetan hatte zu dieser Welt der ersten Gefühle. (BG, 88)

- ...pa je čak i za baruna... pronašao novi osjećaj zahvalnosti, jer mu je on otvorio vrata u taj svijet novih osjećaja. (Žarka tajna, 280)

- Als der Baron am nächsten Morgen in die Hall trat, sah er dort das Kind... (BG, 13)

- Kad je barun drugo jutro sišao u predvorje, ugledao je ondje dijete... (Žarka tajna, 227)

Nakon analize tih primjera možemo zaključiti da se mjesto glagola pomiče prema sredini rečenice. Kao što smo vidjeli u mnogim primjerima, autor odustaje od čuvanja najvažnije riječi za kraj rečenice, već se ona kazuje ranije. To pokazuje tendenciju prema odstupanju od normativne gramatike njemačkoga jezika. I E. Grubačić i Duden izokvirenje drže pojavom koja nije u suprotnosti s "duhom njemačkog jezika". Budući da kod mnogih autora ta pojava uopće ne postoji, a s druge je strane neki poput Stefana Zweiga, Thomasa Manna i Maxa Frischa⁷ često koriste, možemo zaključiti da je pojava izokvirenja rečeničnih dijelova i dalje iznimka a ne pravilo, uvjetovana individualnim stilom. Kod Stefana Zweiga ta je pojava također uvjetovana prvenstveno stilističkim razlozima. Ta je pojava svakako govorniku hrvatskog jezika bliža i prirodnija.

Da neka jezična pojava, uvjetovana bilo stilističkim ili pak nekim drugim razlozima, može tako utjecati na sustav nekog jezika i mijenjati ga, još je jedna potvrda o elastičnosti i živosti tog tajanstvenog sustava koji zovemo jezikom.

Ana Mahnić-Ćosić: OUTFRAMING (AUSKLAMMERUNG) IN THE SHORT STORIES OF STEFAN ZWEIG

S u m m a r y

Outframing (*Ausklammerung*), that is the subsequent addition of individual sentence parts to an "already framed sentence", is considered to be an exception in the normative grammar of the German language and in the Germanistik theory of the syntax of the sentence. In the course of a stylistic analysis, the article points out the frequency of unframing in Stefan Zweig's short stories. Results published by authors such as Z. Glovacki-Bernardi and E. Grubačić and data from the Duden dictionary attest to the abundant use of outframing by some authors while others show no such practice. This phenomenon is primarily conditioned by stylistic reasons and does not contradict the spirit of the German language.

⁷ Pojava nije vezana isključivo uz književne tekstove. To pokazuju i istraživanja Z. Glovacki-Bernardi, obavljena na korpusu stručnih časopisa (v. *art. cit.*, str. 30), a Griesbach i Schultz navode i primjere iz "Umgangsprache" (v. *o.c.*, str. 300).